

Westmannen

Nr. 8

Bergen, 20. oktober 1992

8. årgang

Krutsterk diktdebut

Ny lyrikar på Norsk Bokreidingslag

Gudlaug Nedrelied:

I ULVEKJEFTEN

Bergen 1992

Diktsamlingi *I ulvekjeften* er ei sterk opning for diktaren Gudlaug Nedrelied. Det hender sjeldan at eg ikkje upplever daudpunkt i ei dikt bok, men her gjorde eg det ikkje. I tillegg skal forlaget ha ros for fin ytre bokutforming, med vellukka slag av Bjørg Hausle Bondevik og smakfull tilrettelegging av teksti.

Gudlaug Nedrelied er fødd i 1952; so vidt eg veit, er ho amanuensis på Agder distriktshøgskule i Kristiansand. I 1983 og seinare hadde ho studieupphald på Færøyane, og dette syner kanskje att språkleg, og i eit makelaust hyllingsdikt til Tórshavn, *Havnin*, attgjeve her i bladet.

Emnevalet i diki til Gudlaug Nedrelied må vel elles i stor mun segjast å vera gamalkjent - det held seg helst kring tilhøvet millom kvenna og mann, med andre ord kjærleiken. Og då kjærleiken slik han, innlysande nok, ter seg for den kvennelege parten, ei kjenslekraft eller kanskje snarare ei naturkraft, irrasjonell, ulogisk, grisk og gavmild. Samlingi inn lesast som ei samanhengande soga, dramatisk og stigande, med rikelege sideglint og sideutferder.

Friske og rame bilete sprutar fram. Eg-personen «lengtar som ei bikkje», «legg si høgre hand i ulvekjeften», «lettar frå bakken» og «tek i himmelen berrneva». Um diki serhendes nærmar seg det flate, bergar diktaren seg med sers jordnære innslag av ettertenkjing, humor og sjølvironi. Dei uventa utspelei er mange, og jamvel det sjølv sagde vert nytt: «Det er ikkje plass åt meir inni skinnet åt katten enn katten.»

I opningsdiket *Dyret* heiter det ein stad:

*Eg var trygg i góymet mitt.
Dyret kunne ikkje bita meg.
Gløynd var den tidi eg sjølv leid
med opprive bryst og tarmane
hengjande ute.*

*I Bukti og begge endane møter me ei
onnor uppleveling:
So lenge eg elskar deg kan du såra meg
på nytt og på nytt,
kvar einaste dag
i heile mitt liv.
Slik er verdi.*

Nokre dikt fær høgsongdåm, ingen
kvardagskost, nei, som desse strofene i
Farongsykje:

*Tenkjer på deg utan stans
ser på deg når det er dans,
undrast om eg har ein sjangs
for eg er sjuk av kjærleik.*

*Smilet, når du mot meg lær,
er so søtt som jordebær,
og eg ser og ser og ser
for eg er sjuk av kjærleik.*

*Eg er utan ro og rast,
tak meg, elsk meg, hald meg fast
stormande i rus og hast
for eg er sjuk av kjærleik.*

*Klem meg, kyss meg, et meg opp!
Gjev meg varmen i din kropp!
Kryst meg, knus meg, ikkje stopp,
for eg er sjuk av kjærleik.*

Etter mitt skyn hev Gudlaug Nedrelied skrive ei reint uvanleg velforma og god dikt bok.

Jostein Krokvik

Havnin

*Men alltid hugsar eg heim
til Havnar, med regn og drev
og fine hus i friske leter.
Eg saknar dine smott
og smale gator, tenkjer
på Vaglið og Vágsbotn*

*Eg minnest dine høns
og mjauande kattar,
og rauda hestar i hagane.
Eg elskar din himmel,
ditt hav, og utsynet
over den frie fjorden.*

*Nolsøy ligg seint og tidleg
i min tanke, og Reynið
er fast fortøygd i min hug,
som dine bakarbu er
bokhandlar, og dine
heklagardinor med hol og
bordor!*

*Ingen stad er graset
grønare, ikkje kjende
eg våtare vatn i noko land.
Tjukkare skodd har eg
aldri skoda, og ikkje
mist pusten i verre vind.*

*Aldri skal eg gløyma
gullstrima i havet,
når soli renn ein sumarmorgen!
Å, kjære gamle Tórshavn,
du metropol med torvtak,
av byar er du den beste!*

Gudlaug Nedrelied.

Tankekorn

**Det er godt hava vetter når
vetter skal vera.**

*Norsk ordtøkje etter
Ivar Aasen*

Nynorsk skulemål

1930.....	19,5%	1965.....	20,4%
1935.....	19,9%	1966.....	19,4%
1938.....	22,0%	1967.....	19,2%
1939.....	29,5%	1968.....	19,1%
1940.....	31,5%	1969.....	18,4%
1941.....	31,9%	1970.....	17,9%
1942.....	33,2%	1971.....	17,5%
1943.....	33,6%	1972.....	17,3%
1944.....	34,1%	1973.....	17,1%
1945.....	33,2%	1974.....	16,8%
1946.....	31,9%	1975.....	16,7%
1947	31,1%	1976.....	16,5%
1948.....	30,8%	1977.....	16,4%
1949.....	30,5%	1978.....	16,4%
1950.....	29,7%	1979.....	16,4%
1951.....	29,0%	1980.....	16,4%
1952.....	28,2%	1981.....	16,5%
1953.....	27,3%	1982.....	16,6%
1954.....	26,2%	1983.....	16,6%
1955.....	25,3%	1984.....	16,7%
1956.....	24,3%	1985.....	16,7%
1957.....	23,9%	1986.....	16,8%
1958.....	23,5%	1987.....	16,8%
1959.....	23,3%	1988.....	16,9%
1960.....	22,7%	1989.....	16,9%
1962.....	21,5%	1990.....	17,0%
1963.....	21,1%	1991.....	17,0%
1964.....	20,5%		

Nytt Mål og Makt

Nytt Mål og Makt, kvartalsskriftet til Studentmållaget i Oslo, er kome, leseleg som vanleg. Irene Handeland Bech skriv um taalemålsnømering i nynorsk, ein yversynsartikkel utan kvasse slutningar. Nordmenn kann brukar sin eigen dialekt i dei aller fleste samanhengar; dette er eit framsteg, det er det breid semja um, skriv ho. Som rett er. Artikkelen er ei millomfagsuppgåva. Kjell Venås held seg til sosiolingvistikk; han skriv um ymse sidor ved det å tileigna seg eit mål - som ikkje berre er eit eingongshende i barndomen. Toralv Bergwitz hev eit svar på ei tidlegare ytring som umveges gav offentlege nemnder og råd eit slag eigedomssrett til nynorsken, eit friskt svar på friskt mål. Skriftstyrar er som tidlegare Oddmund Hoel.

Jarl

Når vart 1938-rettskrivingi sett i verk?

Det er lenge sidan 1938-målet vart innvinga i skulen, meir enn 50 år, og hendingane den gongen høyrer soga til. Slik kunde me segja at det er uviktugt i dag anten rettskrivingi vart sett i verk det eine skuleåret eller det andre. Men i *ein* samanheng kann sparsmålet kanskje vera forvitneleg for einskilde - i sparsmålet um kva 1938-målet - sjølv målet - måtte ha å segja for nynorskblaffet i tidi frå 1935 til krigen. Sjølv rettskrivingi kunde ikkje ha innverknad fyrr ho var iverksett.

Fyresoga til rettskrivingi skal eg hoppa lett yver her. Rettskrivingsutkastet vart i hovuddrag godkjent av eit stortingsfleirtal på det vilkåret at utkastet vart revidera. Det vart nedsett ei revisjonsnemnd med bokmålsfleirtal (bokmålsmennene Ragnvald Iversen og Torgeir Krogsrud mot målmannen Knut Liestøl), og bokmålsmennene sette i røyndi ultimatum mot framleggi til målmannen. Departementet kom i knipa og bøygde undan i hovudsak, og i røyndi var det bokmålsfolk som her avgjorde viktige sparsmål for nynorsk. Rettskrivingi vart so i hast vedteki i kongeleg resolusjon den 7. januar 1938.

Men målbrigdet var so stort at det trøngst nye lærebøker, ikkje minst i norsk. Slikt tek tid. I dette høvet kom det til at skulen trøng si tid til å melta rettskrivingi so pass at lærarane kunde brukar henne på forsvarleg måte. 1938-målet hev sidan vorte kalla ulærleg, som me veit.

So er sparsmålet - når vart 1938-målbrigdet sett i verk? Svaret kann dokumenterast på mange måtar, men her skal eg halda meg til boki *Den nye rettskrivingi til møtes med den gamle*, Bergen 1939, av Gustav Indrebø. Her heiter det ordrett i fyreordet:

Departementsfolk hev pålegg um å bruka den nye rettskrivingi i kontorenesta frå nyår 1939, og skulefolk um å nyitta henne i skuleupplæring frå hausten 1939.

Dette er klårt og eintydeleg. Eg hev sett at ein og annan serhendes hev tala um 1939-rettskrivingi i staden for 1938-rettskrivingi, og dette er ikkje utan grunn. Det var hausten 1939 målbrigdet vart gjennomført ålment i skulen. Um sjølv 1938-målet skulde ha utslag i skulemålsstatistikken - noko eg ikkje trur - kunde dette utslaget fyrst koma skuleåret 1940/41. Men då hadde største målblaffet i skulen blafrå frå seg. Og i 1941 kom det ny rettskriving, kalla NS-rettskrivingi. Kor sterkt 1941-målet fekk gjennomslag i skulen, er uklårt. Men i minsto var det helst 1941-målet folk såg på prent so lenge krigen vara. Etter krigen gjekk målstatistikken andre vegn. Skulemålsstatistikken frå 1930 er elles prenta her i bladet.

Målblaffet frå 1935 til 1940, sterkest 1938-1939, måtte etter vanleg gangsyn ha samanheng med den målvinden som fylgte det høgrøysta offentlege målordskiftet i denne tidi. Slik kann det knytast til - ikkje 1938-målet, men agitasjonen um og for målet. Sjølv 1938-rettskrivingi hev det tvert um vore vedvarande misnøgje med frå 1938 til i dag! Når sterke agitatoriske røyster den gongen uhistorisk nok vilde «løysa målstriden denne ættleden», so trudde folk på ei nynorsk løysing. Venteleg hadde skuleutslaget vorte det same, kor 1938-målet so såg ut - innanfor dei aktuelle grensone. Den seinare haldstyrken i skulen er derimot umdryfteleg.

Jostein Krokvik

Bladpengar Vestmannen 1993

Med Vestmannen nr. 8 fylgjer eit postgirokort. Det er ei påminning um at årsskiftet nærmar seg og at det er tid å senda bladpengane for 1993. Det er greidast å gjera dette frå seg fyrr jolemaset set inn.

Bladpengane er som dei hev vore - 150 kronor året. For studentar og elevar kostar ei årstinging 100 kronor.

Vestmannen er vedvarande mykje takksam for gåvor, store som små. Og det er sers kjærkome um nokon skaffar bladet nye tingarar.

Vestmannen

Vestmannen

Vestmannen kjem med 10 nummer i året
Bladpengar kr. 150,- for året
Studentpris kr. 100,-

Kan tingast på poststader og beint
frå forretningsføraren eller bladstyraren

Postgiro: 0802 4 25 63 92
Bankgiro: 8401.21.43027

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen
Telefon (05) 317929/313116

Bladstyrar:
Jostein Krokvik
6143 Fiskåbygd
Telefon (070) 21 429

Forretningsførar:
Helge Liland
Midgileen 16
5067 Store Milde
Telefon (05) 99 15 25

Prenta hjå:
Nytrykk
6143 Fiskåbygd
Telefon (070) 21 307

VESTMANNALAGET

Torsdag 15. oktober kl. 19 vert det møte på Bryggens Museum. Reisekonsulent Per Alsaker held ljosbiletefyredrag um Amtsbaatane - frå gamledampen til bilferja.

Torsdag 19. november kl. 19 på Bryggens Museum. Professor Arild Haaland talar um Amalie Skram.

Torsdag 10. desember kl. 19 i det vakre lokalet til Fokus Bank, der prost Arnfinn Haram vil tala um Jolesongforfattarar og syngja kjende og kjære jolesongar.

Merk møtestaden for jolemøtet. Me skal ha bordseta med varm mat på denne samkoma, og me må ha yversyn yver kor mange som kjem. Gjer vel og meld frå um dette på lagsmøtet 19. november, eller i telefon 05 16 37 32 eller 05 28 47 59 innar 3. desember.

Bladet Tuftekallen på alle lagsmøti.

Lagsmøti vert som vanleg utlyste i Bergens laurdagen fyreåt, og i Vestmannen.

Fleirtals-u eller fleirtals-o?

Ein ven av Vestmannen hev meir sans og smak for fleirtalsendingane *-ur/une* i linne «okynsord enn for *-or/one* som er unlegare. Han ynskjer gjerne meir av desse endingane i bladet.

Me hev skyn for dette. U-endingane hev ein noko mjukare klang enn o-endingane - kvinnur/kvinnune, gatur/gatune mot kvinnor/kvinnone, gator/gatone. I tale er endings-u serleg tydeleg i det som vert kalla Mid-Noreg, og u-endingane var med i *Midlandsmalet* som Rasmus Flo og Arne Garborg fekk godkjent til lovleg sideform i skulen i 1901. I skulen fekk vel ikkje formi tid til å slå serleg igjenom, men i nynorsk skriftliv elles var formi på framsig. Folk som m.a. Nikolaus Gjelsvik, Olav Aukrust og Kristofer Uppdal brukta u-formene. I den gamle norrøna var u-ending vanlegast, og u-ending er rådande i dagsens skriftmål på Island og Færøyane. Her til lands sparka vi u-endingi ut or skulen i 1917, og frå 1938 hev ikkje berre u-endingi vore bannlyst, men o-endingi vart nedstøytt til sideform og sett i hakar. I røyndi vart bokmålsendingi *-er/ene* mykje godt eineform i skulenynorsk (kvinner/kvin-

nene, gater/gatene). Både o og u held uppe innebygt hopeheng i talemålet med hard g og k i ord som *kakor, sogor*, men j-merkt g og k og tvostavings tonelag i slike ord som *saker, sager* (i Midlandsmål skrivne *sakir, sagir*).

Sume tenkte at u-endingane skulde vera ein lettare og mjukare avløysar for klanglaus bokmåls-e enn o-endingane. Men der greidde offentlege rettskrivarar å setja stopp i skulemålet fyrstundes. Siste ordet er endå ikkje sagt. Vestmannen valde o-endingane sidan o-endingane frå Aasens tid hev hørt til hovudstraumen i klassisk nynorsk/høgnorsk; dei er vanlegast. O-endingane hev dessutan eit slag rom i offentleg mål, rett nok, for skuld utevde offentlege reglar um hovudformer og sideformer, eit ørlite og framimot usynleg rom, mest berre teoretisk.

Valet millom o og u gjeld ein liten ting. Men me ser gjerne at u-endingane kjem meir i bruk, og me skal freista få med meir av dei i bladet. Og kanskje er dette eit spørsmål som einkvan vil skriva eitkvart um?

J.Kr.

Amalie Skram er emne for vestmannalagsmøte 19. november. Skram-stytta i Bergen av Maja Refsum, avduka i 1949, før det staute og sterke i denne kvinnen.

Nye nynorske bøker

Eskeland, Sørebø og Olden på bookmarknaden.

I dette bladet er det etter måten mykje um bøker, men berre eit fåtal nye nynorske bøker kjem til Vestmannen. Dessutan hev me avgrensa plass og yteevna. Etter meldingar hev Ivar Eskeland, skrive bok um ingen ringare enn Snorri Sturluson, Asgeir Olden um Jon Eikemo, og Herbjørn Sørebø um «Høge hopp

i fallskjerm» og ei smilebok saman Audun Hetland, på Samlaget. Tor Obrestad hev skrive um Garborg. Jon Tolaas fortel meir um draumar og draumetolkning. På Universitetsforlaget kjem det ei praktbok um bunader av Agnes Noss.

Alf A. Sæther og Oskar Stein Bjørlykke

skriv romanar. Martha Schumann og Rolf Saugen kjem med poesi. Solveig Blindheim Berge og Karen Marie Vinje skriv for born. Marit Tusvik og Einar Økland er med i ein novelleantologi. Desse glimti er langt ifrå fuldekjkande.

Sagt:**Kjendiseriet**

Moralen er: Stol aldri på ein journalist som sjøkjer kjendiseriet, då veit du automatisk at bodbringaren er viktigare enn bodskapen.

Bjørn G. Sæbø i *Gula Tidend*

Nynorsk for ei veka?

Dersom Nynorsk festspelverke betyr at enkelte brukar nynorsk berre denne veka, så har ein ikkje oppnådd mykje, seier ein irritert volding på telefonen. - Under festspelverka registrerte eg at ein restaurant i Volda reklamerte på god nynorsk, men straks festspelverka var over, registrerte eg ei annonse frå dei på pære dansk. Det er vel ikkje for mykje å vente at dei næringsdrivande i Volda brukar rette målet når dei vender seg til publikum, seier mannen til slutt.

Innringjar i bladet *Møre*, Volda.

Fallskjermar

Tanken på at det same Redningsselskapet som tek imot innsamla midlar frå basarar og andre veldige tilstellingar for eit godt formål med eine handa, deler dei ut som fallskjermar for administrasjonstoppar med den andre, er ikkje nokon god tanke.

Det var vel ikkje slike livbøyner basarpengane skulle gå til?

Det er noko som heiter «å eiga skam i livet». Vedkomande som fekk desse pengane burde seg for god til å ta imot. Dei som sørger for å gje han pengane, burde sagt han opp på same vilkår som oss andre dødelege. Men dei ventar vel på å få kvar sin liten fallskjerm når dei må gå!?

Leidar i *Fjordabladet*, Nordfjordeid

Nestekjærleiken

Eid manglar nestekjærleik!

Tittel i *Fjordabladet*, Nordfjordeid

Fruktene

På 90-talet haustar me fruktene av denne ulikskapspolitikken. Skattelistene syner at skilnadene har vorte større og større. Stadig fleire finn plass på listene over dei rikaste, men utan at arbeidsplassane har yngla, sjukehuskøane har vorte kortare, gjelda har vorte mindre og dei sosiale problema færre.

Medan dei rikaste har vorte rikare, har dei fattigaste vorte fattigare.

Gunnar Wiederstrøm i *Gula Tidend*

Språkrådet og anglonorsk

At Språkrådet er talentlaust når det gjeld å auka vyrdnaden for norsk folkemål og norske folkemålsformer, skulde vera velkjent. Dei er hage til å lata norskdansken få råda yver norske bygdemål. Når bygdemåli soleis misser nasjonal og kulturrell kompetanse og tek upp i seg norskdansk målgods, so heiter det seg at ein kann ikkje driva pedantisk målrøkt. Men når engelsk mål tek til å breida seg, er det på tide å slå på stortromma. Me kann sjølv sagt vera samde i at engelsk eignar seg lite på norske namneskilt og i andre samanhengar der ein ynskjer å nå ut til norske folkefjøldar. Det som det like fullt er grunn til å stella seg undrande til, er det fyrebyggjande arbeidet som Språkrådet driv.

Heilt frå Ivar Aasen grunnlagde det norske skriftmålet, skyna han at det var livsavhengjelegt for vyrdnaden til folkemålet at gode norske ord og umgrep alltid vart meir påvyrde enn danske; soleis sette han ein standard for deim som vilde skriva norsk mål. Gjenom Vinje vart Aasens syn målbore. Aasmund O. Vinje let ofta gode norske ord få trengja undan framandt lånegods. Sume tider skrev han det norske ordet opp først og sette framordet i klomber, slik at dei bøndene som las *Dølen* skulde få høve til å læra dei framande ordi. Vinjes utgangsstoda var alltid det norske kulturlandskapet. Han såg og høyrd på folk, og med ei makelaust varlyndt og kjapp innlevingsevna snappa han opp den underliggjande atmosfæren som gav ord og setningareit drivande og kjernefriskt liv.

På Færøyane hev dei gjeve ut ei heil bok med idrottsterminologi. Der hev dei funne opp gode norrøne ord som *rangstoda*, *flogskot* og *flogball* for i same fylgd offside, volleyskot og volleyball. På Færøyane og ikkje minst i fyreganglandet Island let dei måldyrkingi vera ein naturleg part av folkelege framsteg, eller som det so fint heiter: internasjonalisering.

Det ligg nært å umtala den mentalitettsendingi som gjerna vert nemnd i samband med dei nye lâneordi. Me er inne i ei tid då øvtiboden grip um seg på mange felt. Det er ikkje lenger på moten å fylgia ein hendingsgang frå først til sist - alt skal helst skje på ein gong. Og um det so ikkje gjer, vert det visst for tungvint å fylgia med. Flerrande bilæte og høgstelt musikk slær imot oss mange gonger for dagen - med nye bilæte mot netthinna etter få sekundar. På flestalle filmane me ser,

snakkar dei engelsk, og stemningi er uppbygd soleis at me skal identifisera oss med rollefigurane. Musikken fylgjer i same stemnefaret. Når me ser eit bilæte, trur reklamefolki soleis at dei kann fanga sansane våre lettare med engelsk tekst. Det er kanskje ikkje so rart at dei tenker slik, når nordmenn gjer knefall for det danske målet, medan dei vanheindrar sitt eige mål. Mange stader i utlandet er det slik at dei hev eit sams skriftmål som dei nyttar til talemål når folk frå ymse landsluter er samla. I Noreg derimot snakkar alle kvar sin dialekt som er yverordna med viti skriftmålsdyrkning. Det er soleis ikkje rart at nordmenn vil dyrka det engelske skriftmålet som frå fyrr er dyrka i store lutar av verdi; litt skriftmålsvyrdnad må endå til eit eigenrådugt folkeferd som det norske syna.

Språkleg snobbeskap er noko nær eit serkjenne ved den norskdanske målformi. Det er ikkje visst kva som kann kalla norskdansk purisme, for målet hev voflyt av so mangt. Sameleis vert det vanskeleg å skyna kva for ein språkleg snobbeskap som skulde kunna truga norskdansken nett no. Me saknar den norske målreisingsviljen som gav oss norske ord som *attføring*, *trygd*, *studentsamskipnaden*, *kringkastingi* og meir slikt.

Språkrådet hev innleidd ein kampanje, og dei kann visseleg få retta på ein heil lut uhøveleg og unorsk målbruk. Like fullt kunde Språkrådet kanskje ha havt gagn av å sjå etter kva Ivar Aasen hadde å segja um norsk målreising. Det er trass i alt Ivar Aasen som knytte det norske folkemålet til det norrøne målvaldet, eit målvald som hev slåst mot språkleg utvatningi yver 100 år og som hev svært so forvitnelege utfall å syna til.

Me kring Vestmannen trur helst at det vilde verta lettast um Språkrådet byrja med å tillata klassisk norsk, og dermed løysa på den eigedomretten yver norsk mål som rådet hev tilteke seg. So kann det kanskje bata målsaki so mykje at me vestmenn får rom for noko av den puristiske åndi som bygger bru yver til dei andre tjodane i det norrøne målvaldet. Det fyrebyggjande arbeidet kann tyngja hugen hjå dei som er so upptekne av utanlandske innflot at dei er i ferd med å tapa siste resten av vyrdnad for sitt eige, men er ein stød i rettskrivingi, so får ein ogso yverskot til å tenkja på meir innfløkt målrøkt - slike tankar burde også få vera med i eit måldemokrati.

Lars Bjarne Marøy

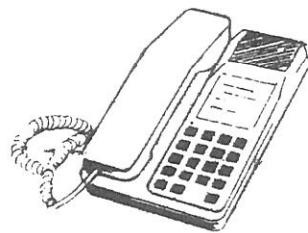
Kongens gull til Gram Gjesdal i Bergen

Journalisten, forfattaren, historikaren og festmannen Carl Olav Gram Gjesdal i Bergen er heidra med Kongens Fortenest-medalje i gull. Medalje og heidersbrev vart borne fram av fylkesmann Håkon Randal på ei tilskiping på Hotel Norge. Der vart kulturmannen Carl O. Gram Gjesdal, millom vene kalla Coggen eller Calle, hylla og takka, for ord i skrift og i tale som gjev etterklang, og som kjem til å gjeva etterklang langt inn i frst gode gåvor yver sine bysbörn og sine landsmenn, frå sitt «overflødigethetshorn». Og riksantikvar Stephan Tschudi-Madsen var komen frå Oslo, og han tala spirituelt til sin gamle klassekamerat, med takk for mange bøker og for bragder på mange felt, m.a. upprusting av Ole Bulls Lysøen. Du hev evna til å gjera lokalhistorie levande, sa Tschudi-Madsen. Og rådmann Bjarne

Jensen takka frå Bergen by, og direktør Egil Laastad kom med takk frå Museet Lysøen. Bjarte Tennfjord helsa, og «Käraste Bröder» song, det var musikk av spelemannen Leif Rygg frå Voss, og av Knut Albright Andersen og Håkon Gudbrandsen.

Carl O. Gram Gjesdal takka på sin sereigne måte. Eg fekk historia gratis, sa han. Eg gjekk på dei two eldste skulane i Noreg, Christi Krybbe og Katten, og eg er takksam fordi eg fekk arbeida med det som interesserar meg. Kona og borni mine skal ha ei serskilt takk for at dei let meg få arbeida med det som var ei hovudsak for meg, sa Gjesdal, som bur i «Hødden» og hev utsynet yver sin kjære fødeby, og snarveg upp til Ulriken og andre stader i bergensk fjellverd.

Ludv. Jerdal

Ein lesar hev mange lovord um det påtenkte Aasen-senteret i Volda/Ørsta. Men han legg til at eit tiltak som nyttar Aasens namn òg bør vera i Aasens ånd og bruka Aasens mål. Han tykkjer at det formfaste eller formularfaste som t.d. lysingar og kunngjeringar frå senteret bør vera på Aasenmål.

Ivar Kleiven-bok på Dølaringen

Dølaringen Boklag hev nyleg kome med ei bok av og um Ivar Kleiven (1854-1934), den store folkeminnesamlaren og bygdesogeskrivaren frå Vågå. Boktittelen er *Artiklar Ivar Kleiven. Målbruken hans. Bibliografi*.

Det er ei bok på meir enn 330 sidor, med nokre illustrasjoner. Brorparten av innhaldet er artiklar av Ivar Kleiven um mangfarne emne, 17 artiklar i alt. Utvalet spenner òg um eit vidt tidsrom. Kleiven skreiv jamt og samt frå 1873 då han var 19 år, til tett fyrr han døydde i 1934, då var han kring 80 år gammal. Han skreiv um husmannsstallet på Austlandet, um jønnblåsing og myrmalm, drag or skulestova, embetsmenn og folkemål i dansketidi, minne frå samvær med Steinars hjøtt, sæterbruket i Vågå o.m.m.

So langt hev det ikkje vorte tid for meg å gå nøgje igjenom boki, men det er snart gjort å få stadfest at Kleiven boltrar seg i ei levande og kvikk målføring, munnleg merkt frå heimegrendene.

Eit par glimt frå innhaldet: I 1831 kom presten Peter Schnitler Krag til Vågå. Han var ein fyregangsmann i mangt, folkeleg, godhjarta og frilynd, og han skipa *fasteskulen* for ungdom i Vågå, søkt frå Vågå. Lom Skjåk, Lesja, Dovre, Fronsbygdene og vidare. Krag tykte Vågå-målet var so makelaust vent. Um han kunde det, vilde han ha halde preikone på Vågå-mål.

Sumaren 1901 skulde Steinars Schjøtt til Ørsta og vilde innum til Kleiven. Kleiven

gruva seg til dette, han hadde stor age for Schjøtt og bar det i seg at han var ein streng og vriden kar. Dei kom no til å gå godt i lag.

I boki er ein Kleiven-bibliografi på 17-18 sider. Bibliografien hev Gudmund Harildstad andsvaret for. Verdfullt for lesarane er eit namneregister til artiklane. Og forvitneleg er utgreidingi um målbruken til Ivar Kleiven som Andreas Bjørkum hev skrive. I sume former tykkjест Kleiven verta litt merkt av skiftande offentlege skuleregular; men grunntonen er heimleg midlandsmaål.

Det var Oskar Vistdal som tok opp tanken um boki i 1985. Sidan han vart sendelektor i Reykjavik, hev Olav Råstad, Andreas Bjørkum og Gudmund Harildstad fullført verket. Det er ei fint innbundi bok, og vonleg ei bok som rekk ut til mange.

Jostein Krokvik

Dølaringen Boklag

På Dølaringen Boklag fær du den boki av Ivar Kleiven som er umtala her i bladet, *Artiklar av Ivar Kleiven. Målbruken hans. Bibliografi*. Ho kostar 225 kronor. På Dølaringen hev dei fleire bøker, både av Kleiven og andre. Me merkar oss Kleiven-bøkene *Frå skotteåre og Elvesøg*. Og *Fraa Dansketidi* av Kristofer Janson. Innbunde og sers rimeleg alt saman. Og dei hev Årbok for Gudbrandsdalen, gamle og nye

Svar frå Willy Dahl

Eg må få retta ei mistyding som Lars Bjarne Marøy har vore ute med eit par gonger, seinast i Vestmannen nr 6/1992.

Når eg i eit intervju i Bergens Tidende sa at eg ville «bryta ned skiljet mellom målformene» i norskundervisninga, meinte eg ikkje noko anna enn at vi må koma bort frå den *ghettoiseringa* av nynorsken som elevar den dag i dag møter i mange byskolar. (Eg har opplevd ein lærar som med sorgtung mine sa at «no e' det ingen vei utenom, vi må te me' strilemålet så det ikkje går galt te eksamen».)

«Bryta ned skiljet mellom målformene» har ein lærar ikkje lov til å gjera; han/ho skal undervisa i to offisielle målformer. Men skal ein utnytta skilnadene pedagogisk, stilistisk, må ein sjølvsgåt ha både bokmåls- og nynorskttekster framfor seg i same timen. På universitetet er det ikkje noko problem at den nynorsken som Marøy meiner er stilistisk best, er «utilgjengeleg for folk flest». Der krev vi at studentane les originaltekster. Og eg har lenge meint at vi har gått altfor langt med å «tilretteleggja» og «adaptera» gamle tekster i skolebøkene. Då tek vi frå elevane historia.

Men eg er redd for at Marøy og eg ikkje er heilt samde om kva som i dag bør få vera historia.

Helsing

Willy Dahl

Stort romanverk fullført

Johannes Heggland:

DET STUTTE LIVET, roman

Gyldendal 1992

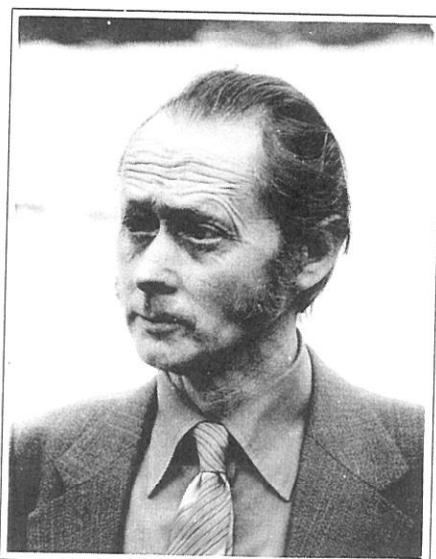
Då Johannes Heggland gav ut romanen *Guds husfolk* vart det gissa på at dette skulde vera ein ny romantrilogi frå Heggland; han hev skrive andre tidlegare. Det vart ikkje ein triologi, det vart meir, det vart ein tetralogi - eit romanverk på fire bøker: *Guds husfolk* (1989), *Karjana* (1990), *Lyhamar* (1991) og *Det stutte livet* no i år.

Hovudpersonen er framleis Karjana, som tek til å koma noko til års, men langt ifrå hev gjort frå seg det som høyrer denne verdi til. Ho hev lagt two menn bak seg, bygdehovdingen Mandrup Hustveit i *Guds husfolk* og handelsmannen Lambright, noko av ein nesjakonge, men ho hev krefter og verketrong att. Ja, verketrongen kann her og der slå sers sterkt ut, både der det er rimeleg og der det er mindre rimeleg. Ho er ingileis lytelaus. Det hev vorte som ein liten Lambright av henne, ho skal vera råd og dåd i mangt, stundom sjølvbedi. Og ho kjem jannast toleleg vél frå det når ho andører seg fram både millom dei nærmaste, som hev sine trengsler, og millom dei som stend litt lenger undan, det vil segja litt lenger ute i ei verd som på sume måtar er heller trongrømd, ei vestlandsbygd i millomkrigsåri, med kyrkjestrid, trudomsstrid, misunning, elsk, samlivsflokar, fordomar - ei verd som Heggland kjenner so vél og som han hev skildra meisterleg i so mange bøker.

Stein Åkra, gudsfornektaren, ein gammal kjenning, kjem sterkare att i denne bok, eg tykkjer me kjem han meir inn på livet. Og Karjana hev ikkje heilt sett sluttstrek for soga med Stein Åkra, syner det seg.

Kring Karjana møter me personar kjende frå dei tidlegare bøkene, meir og mindre. Det er Jo og Ingvild, det er Sanna, Tjerand, Magnus, Kalla, den reveluren Torkjell i Botn og den stridvorne sonen Gudnar -. Og det er Sigve som tek til med handel i Vodlasjøen og tevlar med Jo. Det vert pengevansk, lauseld med mistankar um eldspåsetjing, lensmannssak, sakførar - Johannes Heggland hev sansen for dramatiske innslag og stort persongalleri. Karjana sjølv råkar ut for ein livstrugande sjukdom, er det likt til, men -. Ja, les og sjå!

Bøker i dette romanverket hev vorte reknar til dei fremste Heggland hev skrive. Og det skal mykje til. Um eg hev talt rett, er dett den femtiande bok hans, mange av dei tidlegare bøkene er prisløna og mykje rosa. Og dei når ut til mange lesarar. Det trengst ikkje synske evnor for å spå at Hegglands

kvinneskapnad Karjana kjem til å få sokkellass millom sermerkte og sterke norske boklege kvinnefigurar. Og det er ikkje den einaste sterke kvinneskapnaden den store forteljaren Heggland hev skildra; eg tenker til dømes på Anna Gyria i romanverket *Anna Gyria*.

Heggland hev hausta mange lovord for mål og stil. *Det stutte livet* sviktar ikkje i somåte. Ord, ordlegging og stil fylgjer trygt det naturlege og folkelege grunnfaret, stundom kledeleg merkt av heimleg bygdamål, t.d. besto og pratte (for vanleg besta og prata).

Boki er ein heilrend slutt på det store romanverket. Du ventar ikkje meir i denne soga etter *Det stutte livet*. Noko anna er kva me kann ha i vente frå Johannes Heggland. Han hev skapt uvanlege verk ikkje minst dei siste åri, og vonleg skal nye idéar skapast um til bøker i arbeidsrommet hans i Sunnhordland.

Jostein Krokvik

Rallarvegen

Trond Bach og Johannnes Gjerdåker hev skrive boki *Rallarvegen - Kulturhistorisk vegvisarfor høgfjellsvegen langs Bergensbanen* på Cappelen 1992 (Cappelen Fakta). Trond Bach er hotelleidear på Finse, breførar og grunnkjend i høgfjellet. Gjerdåker er bygdesogemann og forlagsmann på Voss. Boki hev mange foto, og fortel, som tittelen segjer, um vegane ved Bergensbanen. Etter det som vert sagt oss, skal det vera ei sers forvitneleg bok som me vonleg kann koma attende til.

Diktantologi frå Voss

INNSLAG I VEVEN

Dikt frå Voss og grannebygder

Ved Johannes Gjerdåker og Jan Jøssang

Vestanbok Forlag 1992

Det er nokre år no sidan Johannes Gjerdåker tok til med Vestanbok Forlag på Voss, men bøkene hev sige ut jamt og samt. I år kjem *Innslag i veven*, ein diktantologi på kring 150 sider frå Voss og grannebygder.

Ordet antologi kjem frå gresk og tyder etter framandordboki samling utvalde skriftstykke, særleg dikt, av ulike tekstskrivrarar. I denne antologien er det med 33 diktksrivrarar med det sams at dei hev visse band til Voss eller grannebygdene. I alt 137 dikt finn me i samlingi, som er ei frukt av ein studiering Voss Lyrikklag heldt hausten 1990. Dei som var med, vilde gjerne gjeva ut ei diktsamling i lag. Ei nemnd hev gjort utvalet, og med i nemndi hev vore Åse Lilleskare Faugstad, Sigurd Petersen og Johannes Gjerdåker.

Eg gjekk til lesingi med ein viss tvil. Mange dikt vert skrivne, og ikkje alle hev alltid stort å segja til meg, noko som godt kann koma av mine eigne skavankar. Tvilen minka etter kvart, og etter eg hev lese samlingi 2-3 gonger, må eg berre segja at det er ei samling som vél fortente å koma ut. Um boki vert innkjøpt av kulturfondsmidlar, veit eg ikkje. Men det var i slike fall fortent.

Med so mange diktarar er det ikkje råd her å nemna alle namn. Nokre er vél tilkomne og kjende frå tidlegare, som Åse Lilleskare Faugstad, Nils Slettemark, Signe Seim og Lisbet Lid Venås. Og vestmannen Ingjald Bolstad. Nokre er ukjende for meg. Eg skal ikkje freista på nokor manjamning. Det fær halda å segja at her er mangt uventa og mangt godt i antologien. Dei diki som er med i dette bladet, er mykje valde på slump - eller etter lengd.

Diki er sjølvsgatt sers ulike både i innhald og utforming. Som diktarane er ulike. Den eldste er fødd i 1908, den yngste i 1976. Språkleg er dei fleste diki på det me fær kalla tilnærma skulenynorsk, nokre er på meir klassisk nynorsk, her er døme på målføreskriving, og eit par skriv bokmål.

Kanskje er denne måten å gjeva ut dikt på - i samlingar med mange diktarar - ei hjelpeleg råd i tider som druknar i mammondyrking. Diktutgjeving hev sjeldan vore vegen til rikdom. I alle høve, folk som hev glede av dikt kann gjera verre ting enn å kjøpa diktutvalet *Innslag i veven* frå Vestanbok.

Jostein Krokvik

Gnothi seauton

Or «Innslag i veven»,
Vestanbok, 1992

Du må ikkje
tru
det er
eg
som sit og skriv
vers
om nettene
eg må seja
som sant er
eg kjenner
han ikkje
enno

Magne Myra

Soleglad

Or «Innslag i veven»
Vestanbok 1992

Eg sit her fjetra - som i draum
ved soleglad ein kveld, -
og fagnar denne strålestraum
der yver skog og fjell.

Sjå dagen var so ljos og lett
og veret var so mildt,
no soli gjekk eg tykte rett
det vart so rart og stilt.

Eg sit so einsam - sveipt i draum
ved soleglad ein kveld -.
Eg sanna fær: min ungdomsdraum
gjekk ned lik sol bak fjell.

Men kanskje raude himmelsky
kan gjeva voner att,
so dagen koma kan påny
når det hev vore natt?

Ingeborg Norheim

Mynsterleg skaldskap frå Fonna

Diktsamlingar av Ivar Orgland og Jul Haganæs

Fonna Forlag er framleis verksamt, um einkvan ikkje visste det. No i desse haustvinnetidene kom two gilde samlingar frå forlaget. Det er Ivar Orgland: *Fingals fløyte*. Dikt frå Vesterhavet. Og det er Jul Haganæs: *Men ljøset finn veg*.

Fyrst um Ivar Orgland og hans nye samling *Fingals fløyte*. Det er 17. samlingi til Ordland, umdiktingar frårekna. Han hev halde seg trufast til Fonna frå han gav ut fyrste skaldekvædi i 1950, *Lilje og sverd*. Men Orgland hev eit mangfelt skrivearbeid bak seg, og andre slags bøker hev kome andre stader.

Fingal i tittelen er ikkje kjend av alle, og Orgland hev eit opningsdikt um han der det m.a. heiter:

Fingal var ein gælisk barde.
Fingal var ein keltisk skald.
Fingal song til sus frå havet
om sin elsk, i tonars vald.

I Norsk Allkunnebok, òg eit Fonna-verk, les me at Fingal var ein segnfigur, kjend i Irland og Skottland, frå 3. hundradåret. Han var far til skalden Ossian.

Det er gode grunnar til undertittelen *Dikt frå Vesterhavet*. Orgland hentar emne og finn skaldskaparkraft vide ifrå, i soga og samtid, på vesterhavsgøyane, på gælisk grunn, frå Stonehenge, Guernsey og Normandie, um Håkon Håkonsson og den gæliske Mananan. Alt skrive på orglandsk vis; stundom balladeliknande, vedkjømleig, ofte med skjemten i bakhant, gjerne med ein toneklang som er tybotna um ikkje mangbotna. Me finn dertil dikt, serleg i fyrste og siste bolken, som tykkjест sjølvupplevdé på onnor og meir beinveges vis.

Frå diktet um den manske segnkongen Mananan med trolldomsevnor tek eg ei strofe:

Då Englands dronning fyrst vitja landet
vart folk der minte om krafti hans.
For skodda låg tjukk, så dronningenskipet
berre så vidt fann veg til lands.

Eg er freista å taka med dei two siste dikt i *Fingals fløyte*, sers stutte. I nest siste diktet, ein aldri so lite sjølvironisk *Epilog*, skriv Orgland:

Fall alt på steingrunn,
fraus alt i hel -
du var ein såmann
likevel.

Aller sist kjem ei umdikting av det kjende Goethe-diktet «Wanderers Nachtlied» (Über allen Gipfeln ist Ruh'):

Over alle flyer
er ro.
I kveldblå skyer
stilnar no
all von om flög.
I skogen fuglane tagnar.
Bi litt, snart fagnar
stilla deg òg.

Boki til Jul Haganæs, *Men ljøset finn veg*, er 11. diktsamlingi hans. Han hev òg halde seg til Fonna med diki sine; han skreiv fyrste boki, *Aprilnetter*, 32 år gamal i 1965. Det er litt av eit slumpetreff at han i fyrste boki hadde eit hyllingsdikt til nett Ivar Orgland!

Naturen og kjærleiken stod i midpunktet i 1965. Slike tema finst i 1992 med, men det er audsynleg at tidi og røynslone hev sett spor. Han diktar i stor mun på minne, kanskje mildna av undrande ettertanke og aukande innsyn. Til motto for boki hev han valt eit Aukrust-ord, kravfullt ikkje minst språkleg:

Mjukar enn myrull som voggar i vind
langt inn i fjell,
er minni som sviv gjenom mannasinn
ein skybleik og blåsande kveld.

Haganæs-diki rørerofte ved strengjer som manar til uppattlesing. Eit døme er det vesle og kanskje enkle diktet *Traneunge*:

På stomlefoter i stutte sivet
ein traneunge i strid for livet

I leikealder ein gut på strandi
med jagarhug og med stein i handi

då vide vengjene kom attende
til tranetjørni og honom skremde

No har han røynsle frå eigen dag
og lyder sjølv etter vengjeslag

Boki endar i avklåra og forsona von um

at grådagane lyt ha si tid
og dei vondre draumane nettene sine
før solskinnet stryk kalde berg.

Fonna skal ha mange lovord for tilskipingi av bøkene som både hev stilreine teikningar av Hans Gerhard Sørensen. Forlaget hev dessutan sytt for upplysande små biografiar um Orgland og Haganæs, kvar i si bok. Og diktboekene er påkosta innbinding i stivband. Med andre ord, fint ytre til godt innhald.

Jostein Krokvik

Færøyane 1946-1992

:Den 14. september 1946 vart det i folkerøysting færøysk fleirtal for sjølvstende og lausriving frå Danmark. Etter dansk motstand og eit politisk spel enda det med eit heimestyre som Færøyane endå hev. Hendingane den gongen førde til skiping av partiet *Færøyskt tjodveldi* og bladet *Fjurtandi September*. Me hev sett um til norsk spissartikkelen i nr. 59 av bladet, 11. og 12 september 1992:

46 år sidan

No nærmar eit halvt hundradår seg sidan færøfolket valde sjølvstende, men fekk samband. Måndag 14. september er 46 år lidne sidan den vidjetne folkerøystingi i 1946.

Færøyngane fekk berre two valvilkår: anten samtykkja i eit dansk riksstyreframlegg um ein ny styreskipnad i staden for amtsskipnaden som hadde vore gjeldande i krigstidi, eller å velja sjølvstende.

Sambandspartii tvila ikkje på at folket ville velja riksstyreframlegget, som på mange måtar likna den Heimestyreløvi som kom two år seinare. Etter riksstyreframleggsett skulde likevel riksumbodsmannen vera fast formann i det færøyske landsstyret og ha stor makt

(landsstyret er det høgste styret på Færøyane etter Heimestyreløvi, riksstyret).

Sambandspartiet og formannen i Arbeidarpartiet rådde folk til å segja ja til riksstyreframleggsett. Det gamle sjølvstyreparti hadde ikkje bein å stå på. Ein part av Folkepartiet tala for sjølvstende, medan partiformannen rådde folk til skriva «nei» framfor riksstyreframleggsett på røystesetelen - og soleis gjera røystesetelen ugild.

Nokre færøyngar var heimkomne frå Danmark, der dei hadde lege krigsfaste. Nemnast kann Hanus ved Høgdalsá, Sigurd Joensen, Erlendur Patursson og D. P. Danielsen. Saman med anna godt folk skipa dei Føroyingafelag, som retteleg fór på herferd for lausrivingstanken. Dei og andre drog frå bygd til bygd og heldt møte.

Folket valde sjølvstende - fyrst og fremst takk vere desse mennene og andre føroyingafelagsfolk. Gløymast skal ikkje Jákup í Jakúpsstovu, som var tingmann for Arbeidarpartiet, men som, då det kom til stykket, synte seg å vera einaste ekte sjølvstendemannen på tinget.

Folket valde sjølvstende. Men det høvdde ikkje for dei færøyske sambandsmennene og dei danske maktherrane. I staden fekk færøyngane Heimestyreløvi, som hev vore styringsskipnaden vår sidan.

Utfallet av denne stakkarslovi kjänner folk på skinnet i dag: samfunnet ligg i musk og mask av den andsvarsløysa som ufridom og usjølvstende fører med seg.

Er Gud til?

Vestmannen skal ingenting segja um spursmålet i tittelen. Men i *Fingals fløyte* av Ivar Orgland og *Men ljoset finn veg* av Jul Haganæs på Fonna, umtala her i bladet, skriv både diktarane um spursmålet.

Jul Haganæs: Under synsrendene

Livet vrir seg under svepene
Tanken stangar mot gâtene:
Trur du at Gud er til?

Tvilen er trågjengd
på dei blodute vegane
i mørkret

Men alt ville storkne
til evig is

om det ikkje fanst sol
under synsrendene

Ivar Orgland: Kvar var Gud?

Kvar var Gud i den store smellen
som dreiv galaksane ut i romet?
Var han sjølv i konsentrasjonen,
ånd i altet, det ukjende, tome?

Var det Ordet: Bli ljós! vi enno
årmilliardar etter fangar
liksom kviskring frå allhelmsbotnen
djupast av universums klangar?

EG FOR MEG OG DEG!

EG er meldingsbladet til Norsk Målungdom.

I EG finn du artiklar om grunnlaget for målreisinga, norsk mål, dialektane og nynorsken og mykje organisasjonsstoff. Alle som vil fylgja med i kva som hender i fremste rekka i målstriden bør tinga EG. EG vert av mange sett på som det viktigaste målpolitiske tidsskriftet i Noreg.

Ting EG du ògl! For 100 kroner i året får du seks nummer av EG i postkassal
Nytt slippen nedanfor, eller sett pengane beinveges inn på postgirokonto nummer
0823 0943010, og merk giroen "bladpengar".

EG vil tinga EG!

Namn:.....

Adresse:.....

.....Nr./stad:.....

Underskrift:.....

SEND TIL: Norsk Målungdom, Nordahl Bruns gate 22, 0165 OSLO, Tlf.: 02-364043

Frans Diderik Bøe kjem til meg frå langt undan

Av Arne Horge

No er det hundrad år sidan kunstmålaren Frans Diderik Bøe gjekk or verdi i Bergen i 1891. - Han fortel: «Jeg er født i Bergen i 1820. Mine foreldre var snekkermester Abraham Feltus Bøe og Lydia Berentine Bøe, født Grung.». Langt undan frå attum eit århundrad kjem bileti hans til meg. - «Da jeg således ofte opholdt mig i kjøkkenet, gav dette anledning til mine første ideer. Således malte jeg en tallerken kjøttsuppe, et fat med sild og poteter, en kopp kaffe o.s.v.» - Kjende menner i Bergen, millom dei Lyder Sagen og August Konow, fata godhug for Frans Bøe og bileti hans, og då han var tjuge år gamal kunde han fara åt Kjøbenhavn med fyremælingsbrev og 50 dalar i lumma.

- «Ved sin indflydelse skaffet professor Høyen mig gratis undervisning i perspektiv hos professor Hetsch og i tegning etter Oips hos professor Bissen, dessutan gikk jeg hver aften på akademiet. Senerehen blev jeg elev av landskapsmaler Købke.»

Gjenom læretidi hjå Christen Købke stig namnet åt Frans Bøe inn i eit ordskifte som enno held fram etter ei dansk rettsak for nokre fåe år sidan. For, gode lesar, då fanst det two so å segja heiltupp like målarstykkje som både skulde vera måla av Købke.: «Parti af Marina Piccola, Capri». Det vart slege fast kva for eit bilet som var ekta og kva for eit som var ettergjort, men det vart klårlagt at kopien korkje var måla eller var til fals for vinnings skuld. Kanhende var kopien laga av ein som som var i lære hjå Købke, vart det gissa på, sumt kunde tyda på det. Og i «Årsskrift 1990» frå Statens Museum for Kunst i Kjøbenhavn dreg museumsinspektør Jasper Monrad fram den norske målaren Frans Bøe som før heim til Bergen frå Kjøbenhavn i 1845. Målarstykkjet til Christen Købke vart fullført i 1846, men han hadde arbeidd på det i fleire år. At Frans Bøe levde tett innpå Købke i læretidi si syner eit bilet i Bergen Billedgalleri, «Købkes hus på Blegdammen ved Kjøbenhavn», som Bøe måla i 1841-42.

- «I Bergen opholdt jeg mig i 4 år og ernærte mig hovedsaklig ved å male portretter. Jeg indså snart at dette ikke var gagnlig for min kunst i lengden.»

Frans Bøe sökte um stipend frå kunsnarlaget som skipa tablåframrysninga i Christiania, og her vart han godteken,

men statsstipend fekk han ikkje. - «Høsten 1849 reiste jeg sammen med min venn Losting på et seilskib til Holland, hvor vi ankom efter 30 dagers stormfull reise.»

- Frans lyt ha sett på dei hollandske stillebensmålarane frå 1600-talet som store fyrebilete. - «Nu for tiden findes ingen saa udmarkede Blomstermalere som van Huysum; der er meget faa som legger sig etter den Slags Maleri, da det er forbunden med megen Tid og Møie, og bliver ikke derefter betalt.» Ikkje berre Frans Bøe tykte vel um kunstverki til Jaan van Huysum, for i 1840, det året Bøe før åt Kjøbenhavn, gav Henrik Wergeland ut eventyrdiktet «Jan van Huysums blomsterstykke». Og eg tek med nokre linor: «Katharina og Johan, / begge disse sammenbøjde, / hinanden saa fornøjde, / morgenrøde, morgensfriske / Roser, som isammen hviske - / Katharina og Johan.»

Frans Bøe vart ein namngjeten stillebensmålar, han slo seg ned i Paris, og han kom seg upp og fram i verdi. - «Var til diner hos grev de Morny og invitert til prins Napoleon hver lørdags aften i Palais Royal.» I 1851 måla han «Vindruer i solbelysning» som fekk «Mention honorable» i Paris og vart kjøpt av Nasjonalgalleriet i Christiania. Til Oscarshall laga han «Stilleben med hare og fasan» og «Stilleben med sjødyr».

Stundom var han plaga med sjukdom, men arbeidshug og ferdaglede var djupt røtt i honom og hjelpte honom vidare. - «Efter 8 års ophold i Paris reiste jeg til Bergen. 1858 etablerte jeg et vordende billedgalleri for Bergen, idet jeg til dette øiemed forære et av mine malerier, «Konkylier og smykker på et toalett bord». - Men alt same året stemnde han nord til Vesterålen og vitja venen og presten Frits Jensen for å måle fugleliv i midnattssol. Der vart han i two år. - «Efter gjentatte anmodninger fra presten Neumann i Lofoten tilbragte jeg tre år hos ham. Her utførte jeg «Ryper i floraarsdrakt» og mitt store «Fuglebjerg», som senere blev solgt på verdensutstillingen i London 1862 til mr. Morison for 950 spesidaler.»

Frans Bøe drog sjølv til London, og vidare til Paris, men han laut attende til Lofoten, for han gifta seg med lærarinna hjå presten og tok henne med til Bergen og sette bu der. Seinare, etter det eg kan sjå, var han på studieferder og kunstnarmøte i

utlandet i 1869, 1874 og 1881, og han gav seg aldri med å måle rosor og blomlestykke.

I ei biletliste les eg: «Kamelier på et toalett bord», tilh. hr. Thorvald Meyer, Christiania». - Endå ein gong kjem Diderik Bøe heilt fram til meg i dagen i dag, for, ser du, gode lesar, forretningsmannen Thorvald Meyer (1818-1909) kunde meire enn å kaupe kunst og gifte seg til store rikdomar og få ei gate kalla uppatt etter seg i Oslo, han var alleleis ein gjevandes mann, og han kosta eit gjævt sylvstaup åt ei kappkøyring med kaldbladhestar som skulde haldast årleg til minne um far hans, trelasthandlaren Jacob Meyer (1781-1856), som heldt den heimlege norske hesten kjær og hadde stallar nede ved Bjørviki. Laupet vart fyrste gongen køyrt i 1896, i fjer signa Pilmingutt til Ole Helgestad på Skreia, og i år gjekk denne kappkøyringi fyre seg på Bjerkebanen den 21. april. «Jacob Meyers Pokal» er det gildaste ein kaldblodstråvar nokon gong kan vinne.

DAG OG TID

Grundige og viktige
artiklar -
slik dei står skrevne i
Dag og Tid -
vert lesne og verdsette.
Folk skumles ikkje
Dag og Tid.
Dei les henne.
Dei har tillit
til henne.
Dei handlar.
Er det ikkje ei slik
avis du òg vil lesa?

DAG OG TID A.S.
Karl Johansgt.13
0154 Oslo
tlf.: 02- 11 14 55
Faks: 02- 41 42 10

JA, eg ynskjer å tinga Dag og Tid:
 1/1 årstinging kr. 398.-
 1/2 årstinging kr. 212.-

Namn: .....

Adr.: .....

Postnr.: ..... Poststad: .....

Telefon: .....

Uavhengig vekeavis.

Utgreiding um daud d

Ved professor Knut Liestøl

Rettsskrivingsnemndi i 1917 vilde tyna etymologisk d i norsk skulemål i norske ord - men ikkje i ord som norsk hev saman med dansk! Etymologisk d syner hopeheng i målet og trengst ofte i avleiding og samansetjing. Då skreiv Knut Liestøl denne utgreidindi, som bar frukt i 1917. Ei onnor sak er at i 1938 fekk Knut Liestøl eit hovudandsvar for statspåvinga rasering av m.a. etymologisk d!

I «Rettsskrivingskomitéens indstilling» er det gjort framlegg um å taka burt den daude d'en i burtimot 30 ord umfram dei ordi (50 på lag) der han alt var stroken. I «Reglar» s. 10 er det gjort vedtak um at den daude d i stomnen skal takast burt i ca. 40 ord.

Fyrre hev det vore so, at d'en helst hev vorte kasta i ord som stod meir for seg sjølve og ikkje tydeleg høyrd med til ein stor ordflokk. Var d'en turvande i avleidinger eller i ord som var so nærskyld at ein kjende samanhengen, hev dei late han stå. Det hev med andre ord vore teke umsyn som sjølve den norske målorganismen syntest å krevja.

Ved dei nye brigdi derimot hev lm. (landsmål) bøygjert seg for krav som kom utanfrå: til å få einskap med rm. (riksmål)

skulde ein kasta d'en der rm. hadde kasta han. No hadde dei i rm. stelt seg som det heiter i innstillingi: «Rm. har væsentlig fulgt det danske skriftmønster. I nogen få særnorske ord og ordformer har det rettet sig etter lm. .... Men de fleste ord som rm. har optat fra bygdemålene, er blitt skrevet likefrem etter uttalen i det enkelte tilfælde uten hensyn til sammenhængen med nærbeslegtede og avlede ord» (s. 41). Dette gjeng i rm. for di at det ofte berre er teke ut einskilde norske ord or ei heil ordsett, og stundom vert dei norske ordi eller formene berre nyttta i visse slag stil. Der ein då ikkje kjem ut med det norske ordet, kann det tilsvarende danske stiga inn i staden. I lm. hev det seg heilt onnorleis; ein hev bruk for heile ordætti, og ein triv ikkje til framande former for visse slag stil. Ein må difor taka umsyn til samanheng og konsekvens, dersom burtfallet av d ikkje skal verta ein vanske i staden for ein lette.

Det vilde etter dette sjølvsagt vera eit stort slumpehøve um den mekaniske utjamningi millom dei to måli ikkje skulde føra ulempo med seg for lm. Når ein for ålvor tek til å nyttta den nye rettskrivingi, viser det seg at ein kjem upp i fleire vanskar, som det ikkje var so lett å ha yversyn yver fyreåt. Mange av dei ordi det

gjeld, stend i ein stor ordsamanheng, som enno er levande og som alle må kjenna. Dessutan slumper det seg so at fleire av desse ordi hev ei form som uviljande dreg tanken inn på andre ord med nokolunde same ordbiletet, endå det etymologisk ingen skyldskap er millom dei. Endeleg fær ein i bøygning og avleiding so mykje med hiatus at det i alle høve ei tid frametter vil vera til means for mange av dei som skriv. Serleg i litterære ord i høgare stil eller der ordi hev yverført tyding, vil rm. ha tilsvarende ord med d, medan lands-målsformi er brukande berre i visse slag stil i visse ordlag.

Me skal nemna nokre døme. Ein skal no skriva *brei* og *breia*. Men her kjem d'en ofte att i avleidingerne i fleire bygdemål; yver heile Vestlandet på lag heiter det *breidleitt*, *å breidna*, og fleire stader ei *breidsla* o.s.b. I rm. kann ein skriva «*breie sig*», men det religøse målet talar um «den brede vei», og her vil _____ i den fyrste tidi formi «den breie vegen» støtya mange. I avleidingerne møter me straks slike snøydde former som «ei *breiing*». (Den «fyrste tidi» hev vorte lang! *Vestmannen*).

Like eins er det med ordi *grei*, *greia* og *greie*. Her hev ein sameleis avleidinger *greidleg*, *å greidna* (jfr. *greina*) *greidna*, m., og hiatus (= vokalsamanfall. *Vestmannen*) vil ein få i fleire høve, t.d. i eit litterært ord som *utgreiing* (= rm. utredning).

Ved *lei* (adj.), *lei* (s.) og *leia* (v.) er det endå verre. Ein kann godt skriva *leiing* = ein lei person, men ein hev avleidinger leidleg som er uttala med d, so ein kann ikkje godt skriva *leileg* eller *leilig*, og *leidnad* vert ogso uttala med d: eta seg leidnars (Hall.). I staden for *leid* heiter det fleire stader *leidd*. Og um ein skriv *leiing*, kva form skal so *leiding* (=rm. ledning) hava? Koss skal eit so vanlegt ord som *leidning* m. (vass-l. elektrisk l.) = rm. ledning, skrivast? Adj. *leid*, subst. *leid* og impf. *leid av lida*, lyder likt, og folk vil då uvilkårleg hava same ordbiletet, soleis som dei er vane med; men no skal verbet ha d, men adjektivet og substantivet inkje. I det heile hev det no vorte stor ureide med den vanlege ord-endingi *-eid* og *-eida*: stundom er ho med d og stundom inkje, utan noko slag regel: *reida* og *veida* men *leia*, *breia* men *spreida*, *greia* men *skreida*, *sneia* og *snei* men so etter *sneid* av

Til s. 11

mål og makt

- * Mål og Makt er tidsskriftet til Studentmållaget i Oslo
- * Mål og Makt er det leiande målteoretiske tidsskriftet i målrørla
- * Mål og Makt kjem med 4 nummer i året og kostar 90,- kr i 1992
- * Mål og Makt nr. 2/1992 har kome. Der finn du:
- Talemålnormering i nynorsk** av Irene Handeland Bech
- Om å tilegne seg språket** av Kjell Venås

-
- Send meg M&M nr. 2/91 **Den nynorske álmenta og dei nynorske avisene**, 20,- kr
  - Send meg M&M nr. 3/91 **Nynorsknormalen**, 20,- kr
  - Send meg M&M nr. 4/91 **Målrørla: Feil farge til feil tid?**, 20,- kr
  - Send meg M&M nr. 1/92 **Bymål. Norsk kulturpolitikk**, 25,-
  - Send meg M&M nr. 2/92 **Talemål**, 25,-
  - Eg tingar M&M i 1992 for 90,- kr

NAMN: _____

ADRESSE: _____

POSTNR: _____ STAD: _____

Send til: Mål og Makt, Nordahl Bruns gt. 22, 0165 OSLO

Frå s. 10

snida og ei *sneida*. - Med *lei* må *kei* slå lag: «leid og keid». Dessutan kjem *d'en* innatt i rm. i kjedsom, kjedsommelig, kjedelig; her fær ein ulikskap att i bruket av *d*, for kvar og ein kjenner at kjedsom er lik lm. keidsam.

Verst er inkonsekvensen likevel ved *rei*. *Reid* n., *reif* f. og so det tilsvarende verbet *rida* med *reid* i impf. og *rid* i presens. Det andre hokynsordet *reid* = dansk red hev *d*. Verbet *reida* skal ha *d*, men *greia*, som høyrer saman med det og hev same tyding, skal vera utan *d*. *Reidar* (skipstreidar, bokreidar) lyt ha *d* (rm. reider); like eins adj. *reidig*. *Reide* n. og *reidskap* = rm. redskap sameleis. Ogso *reid* eller *vreid* med *reide* eller *vreide* med *d* = rm. vred og vrede. Berre i Schjøts «Norsk ordbok» er det 25 ord med *reid* (*reid-*). Ordet *ei rei* utan *d* må ein difor læra som undantak beintfram.

Ved ymse andre ord kann det òg vera tilsmål. Ein skal no skriva *stø*, men det iter ofta stødig, stødau o.l.; formene *støig* og *støug* er ulaglege. Til *sva* hev me verbet *svada* som utan *d*: *svaa* er mykje ulaglegt i formi; dessutan vert det ofte uttala med *d*: *svada*, *svaddå*. - Ein skal skriva *så*, men i *sådkorn* og *sådgraut* høyrer ein *d'en* fleire stader. Skriv ein *titt*, *tiare*, *tiast*, ligg det nær å skriva *tifott*, *tihendt* o.s.b., og ein vil då få underlege former. Men ved ordet *stø*, *sva* og *titt* hev det ikkje so mykje å segja um *d* vert burtteken, for det vil ikkje draga so mykje etter seg; ein hev med mindre ordætter å gjera. Ved ordet *li* kunde det vera grunn til å setja upp sideformi *lid* av umsyn til namni på *-lid*.

At rettskrivningsnemndi tok burt *d* i stomnen i so mange ord, er det som hev vakt mest motburd av alle brigde som er gjorde i lm. Det er eit sterkt krav uppe um å *d'en* inn att, serleg frå Vestlandet der lm. er mest innarbeiddt i skulen. Ein må ogso koma i hug at i store luter av Nordfjord og Sunnmøre uttalar dei faktisk *d'en* i dei ordi det gjeld her; i desse landslutene er lm. innført i 313 skulekrinsar; so når det gjeld å setja upp ein skule-ortografi, kann ein ikkje heilt lata vera å taka umsyn til dette.

Ogso frå kjende skulefolk er det kome krav um å få *d'en* innatt. Rektor Blix skriv i Norsk pædagogisk tidsskrift II s. 67: «Daud *d* i slutten av ord og millom vokalar er og eit vanskelegt umkverve. Der har det gått ut yver landsmålet. Frå norsk stoda er det ikkje stort meir grunn til å skriva *li* og *ri* enn um ein vilde taka til å

Ny bokreidingslagsbok 1992!

Gudlaug Nedrelid: I ULVEKJEFTEN

Uvanleg sterk debutdiktsamling frå kvinneleg forfattar. Diktbok med varme, humor og sjølvironi. Friske vendingar og eit eige lag til å gripa det kvardagslege på uventa måte.

Med denne fyrste samlingi stend Gudlaug Nedrelid (f. 1952) fram som ein mogen og sermerkt diktar med sans for mergfulle ord og råkande bilet.

Les umtale i dette nummer av Vestmannen.

I bokhandelen eller beinveges frå Norsk Bokreidingslag.

Pris kr. 110,-

Norsk Bokreidingslag

Postboks 2672 - 5026 Bergen-Møhlenpris

skriva *go*, *ti*, *rav*, *hu*, *bli*, *sme*.» Han nemner fleire døme på dei vanskane det fører med seg å stryka *d'en* i einskilde ord berre, og sluttar med desse ordi: «Eg trur *d'en* må inn i riksmalet, ikkje ut av landsmålet.»

Det er i seg sjølv ein fyremun å kunna sleppa daude bokstavar. Det gjeld den daude *d'en* òg; men vil ein få målet lettare og sviplegare med å taka han burt, må ein gjera det etter ein greid plan som hev sine gode grunnar i målet sjølv, og ein må taka han burt i ei mengd ord samstundes. Halve rådgjerder vil berre vera ein umun, serleg når ein som her rettar seg etter eit anna mål der tilhøvi er ulike.

Eg gjer då framlegg um å godkjenna desse formene:

breid greid greide leid leida
breida greida keid leid (s.) reid

D'en må sølvsgatt vera med i alle avleidingar og samansetningar av desse ordi. Formene med *d* bør nyttast i skulebøker, men av umsyn til samarbeidet med rm. må formene utan *d* elles vera valfrie. Formene *lid-li*, *rid-ri*, *stød-stø*, *stødt-støtt*, *tidt-titt*, *tidare-tiast* bør vera heilt valfrie. I alle dei andre ordi der *d* er stroken, bør formene utan *d* vera den einaste.

LARDY LARS BJARNE
ELISIARKEN 14
5034 F LAKSEVÅG
ANTALL EKS 1

ISSN 0800-8647

Nordahl Rolfsens lesebok

I 1992 er det 100 år sidan første bandet av Nordahl Rolfsens lesebok for folkeskulen kom ut. Forfattaren Johan Nordahl Brun Rolfsen (1848-1928) var fødd i Bergen. Han samarbeidde med Bernt Støylen um nyutgåvor av leseverket, som gjekk ein sigersgang yver landet, både i norskmaalsutgåvor og norskdanskutgåvor. I norskmaalskular var elles lesebøkene til Andreas Austlid (1851-1926) mykje i bruk.

Rettigkeit med meir

Me høyrer stundom at nynorsktalande i NRK segjer rettigkeit og rettferdigheit. Me hev til dømes hørt det frå distriktsradioen i Møre og Romsdal, der nynorsk skulde vera velprøvd og velkjend. Det er kanskje ikkje rart, sidan upplæringsverket i stor mun hev vanrøkta norskrott mål og målkunnskap i 50 år.

Dei norske ordi rettigkeit og rettferdigheit er både stuttare og laglegare og lettare. Dei heiter *rett* og *rettferd*. **Jarl**

Petersburg på dansk

Russarane kallar no den store byen sin i Finskebukti *Sankt Peterburg*. I 1914 fekk byen namnet *Petrograd*, i 1924 *Leningrad*.

Etter det danske «Nyt fra Sprognævnet» heiter byen på dansk *Sankt Petersborg* eller nedstytt *Skt. Petersborg*. Det er den formi som høver best med ålmenn dansk segjemåte, segjer dei danske mållærde.

Kva offentlege norske språkprofetar må ha funne ut, veit me ikkje. Men me kann ikkje tru dei bryr seg um norsk segjemåte. Dei skal vel fylgia vanen og apa etter utlandet, veit me, slik dei t.d. gjorde når dei vilde ha ein segjemåte for øynamnet Novaja Semlja som braut både med hundredårs norske målvanar og norsk talegjerd.

Jarl

RETURTILSKRIFT:
Vestmannen
6143 Fiskåbygd

God og rimeleg mat
får du på

Kaffistova til Ervingen

Torggarden, Strandkaien 2
5000 Bergen

Frå færøysk

Dagnær nynorsk, færøysk og islandsk er røtte i gamal norrøna. Her er nokre glyttar, serleg frå færøysk. Både islendingane og færøywæringane hev trøng ljodstrek (‘) yver vokalar (sjølvjodar) når lesemåten er trøng. På Færøyane held dei fast på stungen d og á for å, men derimot ikkje thorn (bokstaven for th) slik dei gjer på Island. Nordmenn i dag treng nokon serkunnskap for å skryna islandsk tekst. Færøysk fell lettare å lesa, men ei ordbok er god å ha. Sume ord byd på vanskar. Me tek med nokre færøyord som ofte gjeng att i færøysk avismål - her med vanleg d for færøysk stungen d (m: hankyn, f: hokyn, n: inkjekyn):

almannastova f = sosialkontor,
trygdekontor
búgv, bú n = bu; gardsbruk
búfrødi, búnarfrødi f =
jordbrukslæra
búskapur m = økonomi; buskap
búskaparliga = økonomisk
grannskoda = ettersjå, revidera

(islandsk: endurskoda)
grannskodan f = ettersyn, revisjon
grein f = artikkel, utgreiding; grein
hagtøl (fleirtal) = statistikk
kvinnulist = kvinnekunst
list f = kunst
menningarland n = utviklingsland
mentan f = kultur
mentanarliga = kulturelt
oddagrein f = spissartikkel,
leidarartikel
samfelagsliga = sosialt
serfrødi f = serkunnskap, fagkunnskap
serfrødingur m = fagmann, spesialist,
ekspert
tal, tøl n = tal
telta f = datamaskin
tyrla f = helikopter
undirgrund f = (hav)sokkel, havbotn,
landfot

Flokk (færøysk subjekts-form *m flokkur*) er vanleg nemning for politiske parti: Folkaflokkurin, Javnaderflokkurin, Sambandsflokkurin, Sjálvstyririsflokkurin, Tjódveldisflokkurin.

Bli Totalkunde hos oss!

Konkuransedyktig rente
og gode forsikringsordningar.

Fokus Bank kan gi deg ein totalgjennomgang av din økonomi. Lån og innskot er viktige delar av familiøkonomien og våre løysingar er tilpassa din familiesituasjon.

FOKUS Bank